

II.

Városmajor, 2005. január 29.

JÁMBOR SZÜLŐK GYERMEKE?

Megérkeztünk. Átadtak, átvettek. Elbúcsúztunk. Gyorsan. Aggodalommal tele. Nemcsak én, bizonyára szüleim is. Egy félév múlva valaki mondta anyámnak, hogy mintha engem láttak volna a Corvin-áruházban... és civilben. Anyám azt mondta, hogy ez lehetetlen, Gyuri mindenképpen végigcsinálja, amit kezdett. A szívével ismert. Babits is gondolt magáról ilyesfélét: Nunquam revertar – még ha beledöglének is...

Csak a papot nevelés nem a szemináriumban kezdődik. A szentek életrajzaiban is sztereotípiák: jámbor szülőktől származott. Én is? Apám megtérése előttről nincs semmiféle vallási természetű emlék. Arról sem, hogy templomba vittek volna. Valószínűleg nem is vittek. Anyám legkisebbik húgának esküvőjén még egészen kicsi lehettem, s mindenképpen hozzá akartam férni az oltárlépcsőn fekvő csengőhöz, hogy csöngethessek vele. Papi hivatásom korai jelentkezéseként nevetve emlékeztünk családi körben erre az estre, mikor már régen reverenda volt rajtam.

Arra sem emlékszem, hogy imádkozni tanítottak volna, bár van egy nagyon régi szövegemlékem: Vigyázz az én szüleimre, meg a testvéreimre... mire a nap újra felkel, csókolhassuk egymást reggel. Ez egy esti imádság részlete lehetett. Az elejére nem emlékezem. Hogy imádkoztattak volna bennünket gyerekkorunkban, erről sincs semmi emlék. Volt egy kortárs nővérem. Ha imádkoztunk volna együtt, erre feltétlenül emlékeznék. Mintha ez szigorúan magánügy lett volna nálunk. Nem emlékszem semmi fektetési rituáléra: esti imádság, esti mese, esti puszi. Semmi ilyesmi nem volt. Félszázad elteltével már lett.

Valamikor, vagy 35 éve Pécelen, Bandi bácsi melletti templomi ügyködésem terméseként megszerettem Imrét és Jutkát. Jutka volt a KIO első olvasója Pécelen. Írásban mondta el összes katolikus aggályait, s én is írásban válaszoltam neki. Anyja ortodox katolikus volt, Imre meg olyan agnóosztikus-ateista fajta a lehető legbecsületesebb kiadásban, aki messzemenően becsülte, támogatta feleségének mély hitét – a gyerekek nevelésében is. Akkoriban menő pasztorális jelszó és gyakorlat is volt, köreinkben is, a családlátogatás. Elmentem egyszer este hét óra tájban hozzájuk, Pécelen.

– Isten hozott, Gyurka bácsi! – mondta a hat gyerek apja, Imre. – Ül le, fektetjük a gyerekeket. Nézzed, hogy mit csinálunk, vagy olvasol addig, amíg megleszünk.

S az apa folytatta a begyakorolt műveletet, amilyent még nem láttam. Apámnak odahaza semmi dolga-köze nem volt fektetésünkhöz, fürdetésünkhöz. Néztem a folyamatot. Imre az egyik ágyon szedi le a soros gyerekről a ruhát, cipőt, alsóneműt, zoknit. Betakarja egy lepedőbe, s viszi a fürdőszoba felé, s átadja az árút ott Jutkának, aki meg rakja azt a kádba a többi gyerek közé. Utána alkudozás következik, hogy hajlandó-e kijönni a vízből, aki legrégebben ázik már benne. Semmi parancs, szülői rászólás, követelés... csak alkudozás, tréfás rábeszélés. Pár perc múlva a soros gyerek kötélnek áll. Azaz hogy felsegíti őt Jutka a kád szélire, bebugyolálja egy vastag törülközőbe, s átadja Imrének, az alkudozás részesének-tanújának. Lehetetlen volt olvasnom. Néztem, felálltam, odamentem, hogy ez meg mi. Imre kihozta az árút a fürdőszobából, lefektette az ágyra, jól megtörülte mindenütt, pizsamába, papucsba bújította, majd ágyba vitte. Könyvet nyomott a kezébe, meggyújtotta neki a kisvillanyt. Aztán kezdődött minden előlről, jött a következő gyerek vetkőztetése. S amikor az utolsó is ágyban volt, kezdődhetett a szertartás második fele, az esti mese. Talán Jutka mesélt,

talán olvasott egy könyvből. Ezt követte a közös imádkozás. Utána végigpuszították a gyermekeket, jóéjszakát kívántak, eloltották a villanyt, s a legnagyobbnak még szabad volt egy félórát olvasnia. De ekkor már félkilenc körül járhatott, s Imre, mint aki jól végezte dolgát, leült a hét órakor érkezett látogató mellé beszélgetni, s hamarosan Jutka is jött a vacsorával. Féltizenegy lett, amikor odaértünk, amiért jöttem, hogy beszélgetni lehessen az úgyről. Miféle úgyről? Hát, hogy hogyan is állunk az Isten országával, itt Pécelen, ki mozgatható, ki nem, s a többi... No meg az elvi kérdések..., az ateizmus és kapcsolt részei. Félegyor fejeztük be a diskurzust, s az éjszakában Imre egy jó negyed óra alatt hazarepített kocsijával Attila úti szállásomra. Hatvanon innen voltam még, strapabíró, reggel hétkor a szobámban kezdődött a napi szentmise – Terivel, Ancsával s a két éves Sárával.

Hát olyan, amit Imrééknél láttam, nem volt nálunk a Mester utcában. S nem volt később, Mátyásföldön kisebb testvéreimnél sem, akik már szüleim vallásos korszakában születtek. Azt tudtam csak, hogy nem szabad elaludnom esti imádság nélkül. S mondtam – ahogy benne van a mostani Hozsanna elején is: Édes jó Istenem, hálát rebeg lelkem, hogy egész napon át úgy szerettel engem... Azt, hogy Immár a nap leáldozott... nem ismertük még. Vácon sem. Ott más volt a nóta: Te lucis ante terminum...

Nem is tanultam meg a gyerekfektetés hogyanját, csak végignéztem. Nem sokkal az Imrééknél tett látogatás után, a 70-es évek végén gyerektábort rendeztünk a súlyi plébánián. Vasárnap este kezdődött. Késő délután fejeztünk be ugyanott egy lelkigyakorlatot, melyen részt vettem vagy tán vezettem is. Ott aludhattam azon az éjszakán a plébánián, Lacit, a plébánost helyettesítve. Nem tudom már, hogy ki volt a gyerektábor vezetője, csak arra emlékszem, hogy felfújt gumimatracon feküdtek a gyerekek az egyik szobában, és hogy két kislány kétségbeesetten sírt. Tökéletesen tehetetlen voltam. Nem értettem, hogy miért sírnak. Ismertek jól, én is őket. Az egyik négy, a másik három éves volt, s gyakran látogattam a családot – a nagy reménysegeim közé tartozott apjuk és anyjuk. Guggolok mellettük és tehetetlenkedtem. A nagyobbik, Anikó, magát megadóan sír, de csendesebben. A kisebbik, Andi, teljes intenzitással. Végül is Andi találja meg a megoldást: felül, két kis karjával átölel s jobbról-balról megkapom, ha már én nem adom, az esti pusztit. Utána, mint aki jól végezte dolgát, becsukja szemét és alszik. Tanultam belőle. Mit? Hogy a hetvenes években más már a gyerektartás módja, mint a húszas években. Más. Jobb is? Hatékonyabb is? Nem tudom. Gyermekkoromban Szegeden – úgy hallottam – ezt volt a rituálé: Mondd Jézus és döögölj! Ez rosszabb volt? Kevésbé hatékony? Megint nem tudom. A gyerek értette belőle, hogy mi a dolga. Ennyi tellett a szülőktől. Keményebb volt az életük, s a gyerek is azt szokta meg. Nem voltak még személyiségi jogai. Nem is vitt fegyvert még magával az iskolába. A tanítóknak is könnyebb volt a dolguk velük, mint manapság. Nem akarok állást foglalni. De bizonytalan vagyok a fejlődésben.

Ott hagytam el a fonalat, hogy a szentek jámbor szülők gyermekeiből lesznek. Adjuk egy kicsit alább: a papok általában vallásos családban születnek. Hát ebben mégis csak kellett valaminek lennie. A Mester utcai lakás nagyon kevés külső fényt kapó előszobájában volt egy kép a falon: a patakon egy palló vezet át, a pallón egy kisfiú, s mellette kitért szárnyakkal vigyáz rá az őrangyal, hogy bele ne essék a mélybe. S szüleim hálósobájában, az ágyuk felett is volt egy aranyozott keretű nagy szentcsalád-kép: Mária, József és a Kisjézus. Ebben a szobában volt az én kiságyam. Valami pamut-féleségből készült rács is volt rajta. A háló fel volt fűzve valami lécre, s az beakasztva az ágy szilárd vázába. Magam voltam a szobában. Legfeljebb három-négy éves lehettem, a fejem alig látszhatott ki a háló felett. Hálóingem bokáig ért. Derekamnál összefogtam, s magamhoz szorítottam az inget. Végignéztem magamon, majd mondtam, vagy csak suttoztam. Lehet, hogy csak magamban gondoltam, ki sem mondva a szavakat, de én most is hallom:

– Én most tisztelendő bácsi vagyok.

Apám megtérése után valami intenzív vallási élet kezdődött a családban, de mély diszkrécióval, és minden túlfűtöttség nélkül. A falra már Mátyásföldön, ahova '31 nyarán költözködtünk ki, felkerült egy Jézus szíve-kép, s előtte lógott egy örök mécses. Hogy pénteken égették-e szüleim, nem tudom. A két világháború közti katolikus pasztorálisnak mintha a Jézus-szíve kultusz lett volna a leghatásosabbja. Mindannyian tudtuk, hogy aki elvégzi a nagykilencedet, az halála óráján, előtte biztosan meg tud gyónni, s tiszta lélekkel állhat az Isten elébe. Ezt egy szent apácának megígérte maga Jézus. Ezt lehetett az egyházban terjeszteni, mint magán kinyilatkoztatást. A nagy kilenced abban állt, hogy kihagyás nélkül, kilenc hónapon keresztül, a hónap első péntekén megáldozunk. Egy ilyen nagykilenced közepén voltunk '26 őszén, amikor is apám betegszabadságot kapott a takarékból, mert volt valami baj a tüdejével. Jól ment a dolgunk. Külföldre mentünk novemberi nyaralásra, mert keresztapám külföldi állampolgár volt. Nem régen lett azzá, csak hat éve. Trianonban magyarázták meg neki, hogy a vasi Pöszöny immár nem Pöszöny, hanem Badersdorf, és ez a helység meg Ausztriában található.

Apám apja, a nagyapám, akit csak fényképről ismerek, mert tüdőbajban meghalt, mielőtt megszülettem volna, belvárosi vendéglős volt Pesten. A Magyar utca meg a Károlyi (ma: Ferenczy) utca sarkán volt a vendéglő – a nagymama meg főzött. Még jártam a vendéglőben. A keresztapám pedig pincérkedett Pesten. Ez hozta őket össze? Nem tudom. Lehet, hogy más, mert Árvai lányok voltak a feleségek. Mindketten az Alföld közepéből kerültek elő, az Alsó-Tápió közeli Pándról. A két feleség édes testvér volt. Vilma néni, a keresztanyám, a fiatalabb. Talán mert keresztanyámnak nem lehetett saját gyereke, hát legyen legalább keresztgyerekek. Ennek következtében mi minden nyáron külföldön nyaraltunk. Azaz hogy nem, mert megszületésem után még Magyarországon nyaraltam, s talán még a következő évben is, mert még nem ratifikálták Trianont. Keresztmamám hamar meghalt, keresztapa újránősült, s mi lemaradtunk a külföldi nyaralás lehetőségéről. De '26 őszén a két férfiút, apámat meg engem, még szívesen láttak. Kik? Hát keresztapa, s keresztapa apja, az öreg Köberl. Akkoriban, ha megkérdezték tőlem, hogy mi akarok lenni, mindig ezt válaszoltam:

– Főbirtokos.

Valószínűleg félrehallottam, hogy a keresztapa földbirtokos, de én nem tudtam a földre gondolni, mert a földből nem láttam semmit, csak azt láttam, hogy keresztapa csézával jött ki elibénk talán Rohoncra, ahol letett minket a szombathelyi vonat. S hogy övük a pöszönyi kocsmá, és hogy apámmal együtt fogták a puskát, s mentek ki naphosszat az erdőbe vadászni, általában nyúlra. S arra is emlékszem, hogy egyszer, még élt a keresztmama, beszorult egy nagy lúd nyaka két kerítésléc közé, és megdöglött, s az asszonyok tanakodtak, hogy mit csináljanak vele, apám és keresztapám meg kórusba kiáltották:

– Tepsibe!

Mindezeknek az élményeknek hatására az uraság tetejének képzeltem keresztapám életét, s ezt akartam kifejezni valami nagyon rangos szóval. Azzal, hogy főbirtokos. Vágyaimban ott főbirtokoskodom tehát Pöszönyben, mikor is elmúlik a november, és ott a decemberi első péntek. Hajnalok hajnalán kelünk, hogy beérjünk a szombathelyi misére. Közelebb nem volt katolikus templom? Templom Pöszönyben is volt, csak pap nem volt. Akkoriban is volt oldallagos ellátás. De apám alighanem azért is a szombathelyi katedrálisban akart misét hallgatni, mert utána el akart menni még egy rádiós boltba is. 1926-ban volt már rádió? Hát a boltokban még csak detektoros, azaz fülhallgató rádiót lehetett kapni, de akkoriban az amatőrök előtte jártak a mérnököknek, főleg azért, mert aligha volt még a rádiócsinálásnak tanszéke, s apám a harmincas évek elejéig maga csinálta rádióit, s élvezte ennek áldását a széles család, amikor meglátogattak bennünket a Mester utcában. Akkor hagyta abba ezt a hobbiját, amikor a boltokban már jobbkat lehetett vásárolni, mint amiket ő össze tudott amatorködni. S keresztapáékat is részeltetni akarta a technika csodáiban.

Felkeltünk tehát hajnalok hajnalán. S esett az eső, s akkoriban még nem volt a külföldi falvakban sem közvilágítás, és december elején nyolcvan évvel ezelőtt is sötét volt a hajnal, s mire befutott a gőzös Szombathelyre, s megláttuk magunkat, hogy milyenek vagyunk, alapos tisztálkodásba kellett fognunk, hogy ki ne nézzenek minket a székesegyházból. Hazakeveredtünk, azaz külhonba jutottunk délutánra. S volt bennem egy kis öntudat, hogy ezt is végigcsináltam, hogy biztosítsam magamnak, hogy halálom óráján paphoz jussak.

Még valamire emlékszem külföldi telelésünkből. Apámék megint elmentek vadászni, s ketten maradtunk az öreg Köberllel, aki mondta nekem, hogy hozzak be fát a farakásból, illet meg olyat. Boldogan teljesítettem a megbízatást. Mikor mindent elvégeztem, amit kívánt tőlem, bement a kármentőben, s megtöltött egy kisebb poharat vörösborral. Kínálta. Még addig nem ittam bort soha. Gond nélkül megkóstoltam. Ízlett, s egyből lehajtottam. Jókedvem is támadt tőle. Alig vártam, hogy hazajöjjenek apámék, hogy eldicsekedjem. Munkával s a bérivel. Elmondtam, amit akartam.

– Durr! – a képemen csattant a pofon. Nevelni kell a gyermeket. Minden érvelésnél hathatósabb volt a durr. Azt hiszem, az érettségi banketten ittam másodszor. A pöszönyi pofon története ismerős lett a családban. Mikor felmerült a gondolat bennem, hogy pap leszek, emlékeztettek rá:

– Első jele a papi hívatásnak már megvan: inni tudsz.

Odahaza karácsonykor sem volt bor. Csak ha olyan vendég jött hozzánk, akiről apám tudta, hogy iszos. Nem beszélt erről soha. Talán a vendéglős fiában támadhatott ez a mély averzió az itallal szemben. Haláláig nem ivott bort. Engem a piaristák szoktattak rá az ivásra. A noviciátusban még nem kaptunk, de egy év után, már mint fogadalmasok, igen: vasárnapi ebéd mellé ketten egy három decis flaskával. Mindig csak tokajit, mert a dunaparti iskola pincéjében könnyebb borok nem álltak el. Szegény piaristáknak csak tokaji jutott. Mádon volt a pesti háznak szöleje.

Amíg nem kerültem a folyóparti iskolába, felhőtlen volt az életem. Egy bajom volt csak, a nővérem. A játékhoz nem volt kedve, inkább Anyukával szeretett puszogni főzésről, mosásról..., és anyáskodott is rajtam. Anyuka, mint nem dolgozó háztartásbeli – akkoriban még nem ismerték a nem-dolgozó nő kifejezést, mert úgy gondolták, hogy a nőnek az a dolga, hogy otthon legyen, s vezesse a háztartást – sokat horgolt s kötött. Mótringban vette a pamutot, s a nővérem tartotta két kezén, anyuka meg gombolyított. Én is csináltam. Nekem is sikerült. S ellestem azt a kézmozdulatát, amellyel segítette, hogy a fonál könnyebben tekeredjék, s én is próbáltam ezt a mozdulatot. Mire ő:

– Kispofám, te ezt még nem tudod!

Felnőttként viselkedett velem. Már harmadik gimnazista voltam. Egy ötödikessel jöttem haza tanítás után, s elmondtam neki, hogy édesanyám beteg, kórházba kell mennie. Mi baja? – kérdezte. Annyit tudtam neki mondani, hogy nagy a hasa. Erre ő:

– Te hülye, testvéred születik.

Boldogan közlöm tudományomat nővéremmel, amikor már ötödik testvérünk szülei, s ő már öt évvel korábban is tudta, Lívia, a harmadik testvérünk születésénél a dolgokat. De nem árulta el nekem. Hallgatja, amit mondok neki, majd megszólal:

– Hogy te miket beszélsz! Majd megmondalak Anyukának.

Várom a következményeket. Két héttel később családi látogatásra készülünk anyám nővéréhez, akinek van egy nálam két-három évvel fiatalabb kislánya, a Titi. Indulás előtt elkap anyám:

– Gyuri, te lehet, hogy tudsz valamit. De ha erről a Titinek beszélsz, akkor majd megnézheted magad.

'31 nyarán Szadán nyaraltam. Ott összebarátkoztam egy korombeli gyerekekkel. Sokat okosodtam tőle. Elmonda, hogy felesleges (az akkor még a felvágott újságpapír) bizonyos művelethez, mert csak a pesti ember fenekében marad meg a sz... Közölt velem mást is:

hogy azt mondják, hogy b...ból lesz a gyerek, de ő ezt nem hiszi. Már az érettségi közelében voltam, amikor megpróbáltam apámmal, mint férfi a férfivel, beszélgetést kezdeni, hogyan állok a mátyásföldi kislányokkal. Megakasztott:

– Nézd fiam, az ember a nő-ügyeiről nem beszél...

Így állt akkoriban a szülői ház és az iskola felvilágosító munkája. Hiányos volt? Nem. Hiányzott. Tényleg? Megtutudunk ennek ellenére is mindent még idejében.

Kamilla nővérem felháborító anyás gesztusai keserítették az életem. Az is, hogy megfogta a kabátomat, amikor átkeltünk az úttesten: a felelős felnőtt vigyáz a kis öcsikére. Kibírhatatlan volt számomra. Nyomorult másfél évvel volt előttem, s ezen a címen akar engem zsebre rakni. Iskolába is előbb ment. Ezt még elviseltem: kevesebbet akarhat nevelni engem. Jövőre én is megyek. Csakhogy baj történt. Ha '18. szeptember 1. után születek valamivel, még szemet hunynak, de '19-ben születettek nem lehetett '24-ben beiskolázni. Világos válasz érkezett a főigazgatótól is. Mikor ezt közölték velem szüleim, formális búskomorságba estem. Nem volt kedvem élni, ha nem mehetek iskolába. Nem tudom, kihez kellett fordulniok, de szüleim kénytelenek voltak tenni valamit, és én két hét késéssel boldogan kezdtem járni a Mester utca 43. szám alatti elemibe. Dénes tanító néni külön is foglalkozott velem. Nagyon szerettem őt is, az iskolát is. Meghívtam első misémre is. Éreztem valami fásultságot a feleség tanító néniken, még a bácsikon is. Az utolsó évben, negyedikben, megbetegedett a tanító bácsi, s egy frissen végzett vagy tán utolsó éves, alighanem még egy tizenéves prepa tanított bennünket... üdítő volt.

A magyarok Istenét csak később ismertem meg. Amikor a folyóparti iskolába kerültem. Akkor megnehezedett az idők járása fölötted, ó fiú. Apám minden sikeremmel módfelett dicsekedett másoknak, s úgy gondolta, hogy ha nagyon keményen fog, akkor fokozza a teljesítményem. Egyfelől nagyszerű játészó és kiránduló partnerünk volt, másfelől nem tudta elviselni, hogy becses fiától csak annyi telik, amennyi. Mi volt a baj a becses fiúval? Visszanézve, most már tudom a szakkifejezést: hiperaktív voltam. Nyolc éven keresztül egyetlen fegyelmi vétség sem került be az ellenőrző füzetembe, de Hatvani Ede, piarista számtantanár, aki egyszerre négy diákot szólított ki felelésre a tábla elé oldalra, rendre imígyen olvasta tanári noteszéből:

– Bárkányi, Bonyhádi, kis Bukovszky, rossz Bulányi....

Nem értettem. A fogadó órán azt panaszták tanáraink mind anyámnak:

– Izeg-mozog.

– Félévben még jeles rendű voltam, de év végére már volt négy jóm. Amikor a két hetenkénti latin dolgozataim, amelyek kezdetben jelesek voltak, aztán 1/2-ek, majd 2-esek lettek, utána kitört a vész. Nekem kellett délután ajtót nyitnom, hogy azonnal beszámolhassak az iskolában történekről, s amikor megmondtam, hogy 2/3 lett a latin dolgozat, akkor ismétlődött, ami Pöszönyben követte a borivást. S ez nem kevésszer ismétlődött... jó öt éven át. Az iskolában a piaristák engem sohasem bántottak testileg, de öreg tanáraink nem viseltek. Az első osztályban csak ötven év feletti tanáraink voltak. Másodikban Sík Sándor tanította nekünk a hittant. Anyám sugárzó arccal jött haza a fogadóóráról, mert Sík Sándor ezt mondta neki:

– Asszonyom, gratulálok a fiához.

Anyuka aligha tudta akkor, hogy ki az a Sík Sándor, s hogy benne a piaristák egy magassabb klassziséval találkozott.

Nehéz évek következtek. Később ismertem meg azt a szólást is, hogy az évnnyertes évnvesztes, s hogy az évnvesztes évnnyertes De hát ha már nem lehettem elsőszülött, nem lehettem én a nagyobb, legalább ne két évvel legyenek kisebb! Belepusztultam volna. Tizenhatodik évemben éreztem újra azt, amit a legelején, hogy meg tudok birkózni a feladatommal. A matfizt kivéve. Ahhoz vagy nagyon hülye voltam, vagy a tanárom volt pedagógiai antitalentum, mert a B. osztályban háromszor annyit tudtak a fiúk és mindent értettek. Én meg nem

értettem, hogy mi az a tehetetlenségi nyomaték, és azt sem, hogy mért éppen a vékony pálca tehetetlenségi mijét kell kiszámítanom, mégpedig differenciál és integrálszámítással, és azt sem értettem, hogy ez a számítás miben áll. Semmit, de semmit. Mért nem a vastag ökörét kellett kiszámítani? Tökéletes volt a sötétség. Azt hiszem, hogyha a B. osztály tanára érettségiztet minket, kevés kivétellel mindünket el lehetett volna buktatnia. Máig szégyenkezem: jelesre érettségiztem matematikából is, fizikából is.

De ötödikben nem várt siker ért. Kötelező lett egy évre a gyorsírás, és első lettem az osztályban, s két év múlva már az iskola gyorsíró bajnoka. Hetedikben meg kaptunk egy csoda magyartanárt, s megint első lettem e tárgykörben, s az idegen nyelvekben is magamra találtam, ha azokban nem is kerültem a legjobbak közé. Az utolsó években szép-lassan a Durr-ok is elmaradtak.

Ebből a nyersanyagból kellett Vácott valamit faragni. Nehéz ifjúságom volt? Bizony elég nehéz, de azért nem embertelen. Kissé embertelen volt '42 nyarán a két hónapos katonai kiképzés, embertelen volt Rákosi meg a Kádár börtöne. Embertelen volt, s emlékeztetett arra, ami a határmenti iskolában folyt. A magam sorsát nem éreztem annak, csak nehéznek. De elfogadtam.

Anyám nekem nem is volt? Ő nem szólhatott bele? Nem. Amikor a Durr-ok történtek, az volt a legjobb, ha kimentek nővéremmel a szobából, mert ha apám látta anyám arcát, nővérem ijedelmét, még többet kaptam. Azt gondolta, hogy fiút így kell nevelni. Volt apámnak Ószö-vetsége is. Abból tanulta? Vagy csak továbbvitt egy családi szenthagyományt? Nem tudom. Nálam nem lett baj belőle, az öcséimnél már igen.

Sehova sem mehettem. Időnként próbálkoztam:

- Apuka, kérem, elmennék a szomszédba, Jancsihoz.
- Elég nagy csirkefogó vagy te Jancsi nélkül is. Maradsz!

S nem volt apelláta. A házirend az volt, hogy kettőre értünk haza. Utána átöltözködés, ebédelés, és háromkor, de pontosan ám, elkezdni a tanulást. Anyámnál is próbálkoztam időnként:

- Elmennék egy kicsit focizni a Jancsival...
- És ha közben hazajön apád?

És lemondtam a fociról. Kényszerből ugyan, de otthon ülő gyerek lett belőlem. Csináltam azt, amit otthon ülve lehetett csinálni... S ebből lett, hogy nyolcszor szólítottak ki az évvárón. Az utolsó nyáron könyvkötővel bekötöttem gépelt írásaimat. Elvittem magammal Vácra is. Közröhej lett belőle, mert be kellett írni egy közös leltárba, hogy mit hoztunk magunkkal, s be kellett írnom: saját műveim nyolc kötetben. Ezt a csomagot kapták Vácra. Ezt adták át szüleim 1936. augusztus 26-án délután.